

ข้อมูลใหม่เรื่องประเพณีการปลงศพ
ของวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย
ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม
อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

รองศาสตราจารย์ สุรพล นาถะพินธุ์*

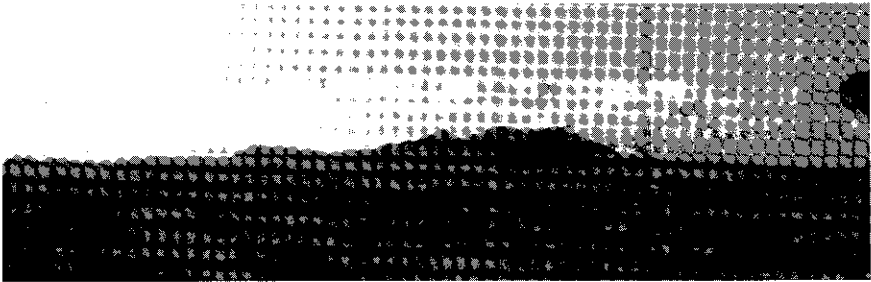
บ้านโป่งมะนาวเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ซึ่งเริ่มเกิดขึ้นในราว พ.ศ. 2500 โดยมีประชากรจากบางอำเภอของจังหวัดสระบุรีและลพบุรี ราว 3-4 ครอบครัว อพยพเข้ามาจับจองพื้นที่แถบโป่งมะนาวซึ่งยังเป็นป่าทึบและมีสัตว์ป่านานาชนิดชุกชุม จากนั้นก็ได้ลากวางพื้นที่ป่าเพื่อสร้างบ้านเรือนและทำพื้นที่เพาะปลูก ชุมชนบ้านโป่งมะนาวจึงเริ่มเกิดขึ้น หลังจากนั้นเป็นต้นมา หมู่บ้านโป่งมะนาวก็มีผู้คนอพยพเข้ามาเพิ่ม หมู่บ้านมีขนาดใหญ่ขึ้นและเปลี่ยนแปลงต่อมาเรื่อย ๆ จนกลายเป็นบ้านโป่งมะนาว ซึ่งอยู่ในเขตการปกครองของหมู่ที่ 7 ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ในปัจจุบัน หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอพัฒนานิคมไปทางทิศตะวันออกประมาณ 45 กิโลเมตร

ชุมชนบ้านโป่งมะนาวมีการตั้งถิ่นฐานกระจายขนานไปตามถนนบ้านเรือนของแต่ละครอบครัวปลูกอยู่ห่างกันไม่มากนัก มีพื้นที่เพาะปลูกพืชสวนครัวหรือไม้ยืนต้นแยกพื้นที่ของแต่ละบ้านออกจากกัน ถัดจากพื้นที่ตั้งบ้านเรือนออกไปเป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชผืนใหญ่รายได้ของชาวบ้านโป่งมะนาวปัจจุบันมาจากการเพาะปลูกอ้อยและข้าวโพดเป็นหลัก นอกจากนี้ ยังมีหลายครอบครัวที่มีรายได้จากการเลี้ยงวัวนม

*อาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่บริเวณบ้านโป่งมะนาว

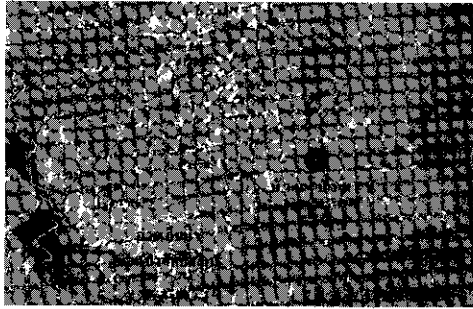
ตัวหมู่บ้านโป่งมะนาวตั้งอยู่ในเขตที่สูงตอนกลางของประเทศไทยส่วนที่เป็นบริเวณแนวขอบของเทือกเขาที่แบ่งภาคกลางกับภาคอีสานออกจากกัน พื้นที่ส่วนนี้ มีความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 180 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง และจัดเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของเขตลุ่มน้ำป่าสัก โดยแม่น้ำสายนี้อยู่ห่างไปทางทิศตะวันตกประมาณ 10 กิโลเมตร ภูเขาสูง 2 ลูกที่อยู่ใกล้บ้านโป่งมะนาวเป็นเขาหินปูน โดยทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือคือเขาโป่งสอง และ ทางทิศใต้คือเขาลูกมวน

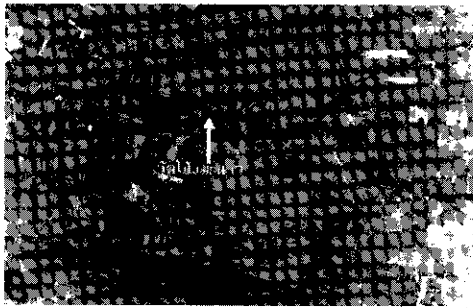
ลักษณะภูมิประเทศบริเวณบ้านโป่งมะนาว

เมื่อศึกษาสภาพภูมิประเทศจากภาพถ่ายจากดาวเทียมและภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่บริเวณนี้พบว่า มีร่องรอยทางน้ำธรรมชาติมากมายซึ่งเกิดจากน้ำซับหรือน้ำพุตามธรรมชาติ ระบบทางน้ำเหล่านี้มีแบบแผนการแพร่กระจายแบบรูปกิ่งไม้ แสดงให้เห็นว่าพื้นที่นี้มีการลาดเอียงไปในแนวเดียวกันคือ ลาดเอียงจากทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก หรือลาดเทไปทางลำแม่น้ำป่าสัก ทางน้ำธรรมชาติเหล่านี้ จึงล้วนไหลจากทางทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตกและระบายลงสู่แม่น้ำป่าสัก

ภูมิประเทศโดยรวมของพื้นที่บริเวณนี้มีลักษณะเป็นลอนลูกคลื่นจึงดูคล้ายกับเป็นพื้นที่ที่มีเนินดินเล็กๆต่อเนื่องกันไป สำหรับพื้นที่บริเวณวัดโป่งมะนาวซึ่งเป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวนั้น มีลักษณะเป็นเนินดินที่เดิมมีลำห้วยล้อมเกือบรอบ ลำห้วยนี้มีทิศทางการไหลจากทางทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตกหรือไหลต่อไปทางบ้านสวนมะเดื่อจนรวมเข้ากับห้วยสวนมะเดื่อ แล้วไหลต่อไปลงสู่แม่น้ำป่าสัก

ภาพถ่ายจากดาวเทียมแสดงภูมิประเทศของพื้นที่บริเวณบ้านโป่งมะนาวและปริมณฑล

ภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่บริเวณบ้านโป่งมะนาวและปริมณฑล

ประวัติของการขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านโป่งมะนาว

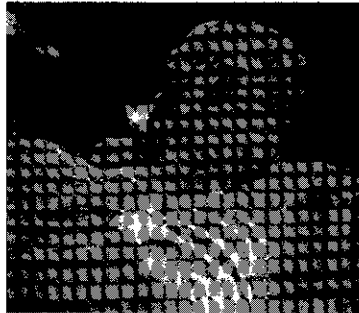
เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2543 ได้มีราษฎรจากอำเภออื่นเข้ามาขุดหาโบราณวัตถุที่บริเวณวัดโป่งมะนาวโดยไม่ได้รับอนุญาตจากหน่วยงานราชการและได้พบโบราณวัตถุมากมายหลายประเภทฝังอยู่ร่วมกับโครงกระดูกมนุษย์สมัยโบราณ

การขุดหาโบราณวัตถุโดยไม่ได้รับอนุญาตผ่านไปได้ 2 วัน ก็ยุติลง เนื่องจากเจ้าหน้าที่ตำรวจในท้องที่ได้เข้าจับกุมผู้ขุดหาโบราณวัตถุ ทางวัดโป่งมะนาว รวมทั้งคณะกรรมการหมู่บ้านและผู้นำองค์กรต่างๆในท้องถิ่นตำบลห้วยขุนราม ได้เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวไว้ จึงขุดขยายหลุมขุดหาโบราณวัตถุเพื่อปรับปรุงให้เป็นหลุมจัดแสดงโครงกระดูกมนุษย์สมัยโบราณ ในหลุมจัดแสดงโครงกระดูกนี้ ได้พบโครงกระดูกคนจำนวนมาก และมีโครงกระดูกที่พิเศษโครงหนึ่ง คือเป็น

โครงการระดุกคนที่มีภาชนะสำริดลักษณะเป็นชั้นขนาดเล็ก วางครอบอยู่ที่ปากของโครงการระดุก นอกจากนี้ชาวบ้านโป่งมะนาวยังได้รวบรวมโบราณวัตถุคุณภาพมาจัดแสดงไว้ที่วัดโป่งมะนาวโดยหวังให้เป็นพิพิธภัณฑ์เปิดประจำหมู่บ้าน รวมทั้งได้ประสานงานกับคณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากรขอความร่วมมือในการขุดค้นทางวิชาการโบราณคดีและการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่วัดโป่งมะนาว

หลุมจัดแสดงโครงการระดุกที่ชาวบ้านโป่งมะนาวขุดขยายขึ้นจากหลุมขุดหาโบราณวัตถุ

โครงการระดุกคนที่มีภาชนะสำริดลักษณะเป็นชั้นขนาดเล็ก วางครอบอยู่ที่ปาก

ในเดือนตุลาคม 2543 นักศึกษาของคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรจึงขอความสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและได้รับทุนสนับสนุนค่าอาหาร ให้มาดำเนินการขุดตกแต่งหลุมแสดงโครงการระดุกมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ชาวบ้านโป่งมะนาวได้ปรับปรุงมาจากหลุมขุดหาโบราณวัตถุ รวมทั้งได้ดำเนินการปรับปรุงการจัดแสดงโบราณวัตถุที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดโป่งมะนาว

ต่อมาใน พ.ศ. 2544 ทางหมู่บ้านโป่งมะนาว องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนราม และชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติตำบลห้วยขุนราม ได้จัดทำโครงการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว โดยได้รับความร่วมมือจากกรมศิลปากรอนุมัติให้ทำโครงการขุดค้นและมีอาจารย์และนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรเป็นผู้ดำเนินการขุดค้นร่วมกับนักโบราณคดีจากสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3 จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและชาวบ้านโป่งมะนาว โดยร่วมกันปฏิบัติงานเมื่อระหว่างวันที่ 8 - 31 ตุลาคม 2544

การขุดค้นทางโบราณคดีครั้งแรกนี้ดำเนินการในพื้นที่หลุมขุดค้นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้าง 3 เมตร ยาว 3 เมตร โดยเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตสวนสะเดาทางครึ่งด้านทิศตะวันตกของเขตวัดโป่งมะนาว และอยู่ถัดไปทางเหนือของหลุมจัดแสดงโครงกระดูกที่ถูกจัดทำไว้เมื่อ พ.ศ. 2543 โครงการขุดค้นได้ตั้งชื่อเรียกหลุมขุดค้นนี้ว่า หลุมขุดค้นหมายเลข 1 อย่างไรก็ตาม การขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านโป่งมะนาวครั้งนั้นดำเนินการไปได้เพียงระดับชั้นบนๆของแหล่งโบราณคดีซึ่งลึกจากผิวดินปัจจุบันโดยเฉลี่ยระหว่าง 40-110 เซนติเมตรเท่านั้น

ต่อมา ในช่วงระหว่างวันที่ 13-29 มีนาคม 2545 ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้นำนักศึกษาวชิราเอกโบราณคดีไปขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวต่อในหลุมขุดค้นหมายเลข 1 พร้อมทั้งได้ทำการขุดค้นเพิ่มเติมในพื้นที่ซีกตะวันออกของแหล่งโบราณคดี โดยปฏิบัติงานเพิ่มเติมในหลุมขุดค้นขนาดกว้าง 3 เมตร ยาว 3 เมตร จำนวน 2 หลุม ซึ่งโครงการได้ตั้งชื่อเรียกว่า หลุมขุดค้นหมายเลข 2 และ หมายเลข 3 ทั้งนี้ พื้นที่ขุดค้นใหม่นี้อยู่ห่างจากหลุมขุดค้นหมายเลข 1 ไปทางตะวันออกประมาณ 100 เมตร

การปฏิบัติงานขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านโป่งมะนาวครั้งที่ 2 นี้ สามารถปฏิบัติงานในหลุมขุดค้นหมายเลข 1 ที่ดำเนินการค้างไว้เมื่อเดือนตุลาคม 2544 ได้จนแล้วเสร็จ ส่วนในหลุมขุดค้นใหม่ทั้ง 2 หลุมนั้น สามารถขุดค้นถึงเพียงระดับชั้นหลักฐานทางโบราณคดีตอนบนๆเท่านั้น เนื่องจากได้พบชั้นทับถมของโบราณวัตถุและที่ฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์หนาแน่นเช่นเดียวกับที่พบในหลุมขุดค้นที่อยู่ทางพื้นที่ซีกตะวันตกของแหล่งโบราณคดี

ในช่วงระหว่างวันที่ 11-30 ตุลาคม พ.ศ. 2545 รองศาสตราจารย์ สุรพล นาถะพินธุ ได้ดำเนินการโครงการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอ

พัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ต่อ และได้ขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวต่อในหลุมขุดค้นหมายเลข 2 และ หมายเลข 3 ที่เริ่มไว้เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2545 รวมทั้งได้เริ่มขุดค้นเพิ่มในพื้นที่ต่อเนื่องไปทางใต้ของหลุมขุดค้นหมายเลข 1 ด้วย โครงการได้ตั้งชื่อเรียกหลุมขุดค้นที่เพิ่มขึ้นใหม่นี้ว่า หลุมขุดค้นหมายเลข 4 การขุดค้นในครั้งนี้ ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีประเภทที่ฝังศพจำนวนมาก จึงยังดำเนินการขุดค้นไม่เสร็จในทุกหลุมขุดค้น

ระหว่างวันที่ 1-30 ธันวาคม พ.ศ. 2545 รองศาสตราจารย์สุรพล นาคะพินธุ ได้ทำโครงการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวเพิ่มเติม โดยได้ขอความร่วมมือ Dr. Roberto Ciarla และ Dr. Fiorella Rispoli ซึ่งเป็นนักโบราณคดีจาก National Museum of Oriental Arts และ Istituto Italiano per L'Afrigue ed Asie Orientale ประเทศอิตาลี ให้เป็นผู้ทำการขุดค้น โครงการฯ ได้ตั้งชื่อเรียกพื้นที่ที่ขุดค้นในช่วงเวลานี้ว่า หลุมขุดค้นหมายเลข 5 หลุมขุดค้นหมายเลข 6 และ หลุมขุดค้นหมายเลข 7

คณะนักวิชาการชาวอิตาลีนั้น เป็นผู้ที่ได้รับเชิญให้มาร่วมศึกษาแหล่งโบราณคดีนี้ตามโครงการวิจัยเรื่องแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ทั้งนี้ การขุดค้นของคณะนักโบราณคดีชาวอิตาลีนั้น ได้รับทุนสนับสนุนจากกระทรวงการต่างประเทศ ของประเทศอิตาลี และเป็นการขุดค้นที่มีวัตถุประสงค์หลักคือการพยายามค้นหาร่องรอยของย่านที่อยู่อาศัยของผู้คนทั่วไป ซึ่งมีใช้พื้นที่ฝังศพ

ในหลุมขุดค้นหมายเลข 5 นั้น อยู่ห่างจากหลุมขุดค้นหมายเลข 2 ไปทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 100 เมตร ได้พบชั้นทับถมทางโบราณคดีหนาประมาณ 30 - 50 เซนติเมตรโดยเฉลี่ย ไม่พบที่ฝังศพ โบราณวัตถุประเภทหลักที่พบรวมกันเป็นชั้นทับถมทางโบราณคดีในหลุมขุดค้นนี้ได้แก่ เศษภาชนะดินเผา เศษกระดูกสัตว์และเปลือกหอย ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งชี้ว่าพื้นที่บริเวณหลุมขุดค้นนี้ น่าจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการอยู่อาศัยสามัญ และมีใช้พื้นที่สุสานรวมของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านโป่งมะนาว

ในหลุมขุดค้นหมายเลข 6 นั้น อยู่ห่างจากหลุมขุดค้นหมายเลข 2 ไปทางตะวันออกประมาณ 95 เมตร ได้พบชั้นทับถมทางโบราณคดีหนาประมาณ 30 - 50 เซนติเมตรโดยเฉลี่ยเช่นกัน โบราณวัตถุประเภทหลักที่พบรวมกันเป็นชั้นทับถมทางโบราณคดีในหลุมขุดค้นนี้ได้แก่ เศษภาชนะดินเผา เศษกระดูกสัตว์และเปลือกหอย ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งชี้ว่าพื้นที่บริเวณหลุมขุดค้นนี้ น่าจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการอยู่อาศัยสามัญเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ในหลุมขุดค้นนี้ ได้พบภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ ก้นกลม ตกแต่งผิวนอกด้วยสายเชือกทาบ มีโครงกระดูกทารกขนาดเล็กมากบรรจุอยู่ภายใน จำนวน 1 โครง หลักฐานทางโบราณคดี

ที่พบเช่นนี้ ทำให้เกิดข้อคิดเห็นว่าประเพณีการปลงศพของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านโป่งมะนาวที่ใช้เฉพาะกับเด็กทารกอายุน้อยมากนั้น ทำโดยการนำศพบรรจุลงในภาชนะแล้วแยกฝังไว้ในเขตพื้นที่อยู่อาศัย มิใช่นำไปฝังในพื้นที่สุสานรวมของชุมชน

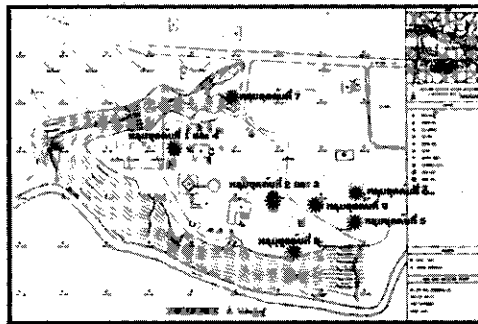
ส่วนในหลุมขุดค้นหมายเลข 7 ซึ่งอยู่นอกรั้ววัดโป่งมะนาวด้านทิศเหนือและอยู่ห่างจากหลุมขุดค้นหมายเลข 2 ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 110 เมตร ได้พบชั้นหลักฐานทางโบราณคดีบางมาก โดยเป็นชั้นที่ประกอบด้วยเศษภาชนะดินเผา เศษกระดูกสัตว์และเปลือกหอย จำนวนไม่มากนักกระจายอยู่เป็นทับถมทางโบราณคดีที่มีความหนาไม่เกิน 10 เซนติเมตร อนึ่ง ที่บริเวณผนังด้านตะวันออกของหลุมขุดค้นนี้ ในระดับเดียวกับที่พบชั้นทับถมทางโบราณคดี ได้พบกระดูกส่วนปลายเท้าและข้อเท้าของคน ที่วางเรียงกันเป็นระเบียบและยังอยู่ตามตำแหน่งที่ถูกต้องในร่างกายของคนกระดูกส่วนอื่นๆ นั้นยังคงอยู่นอกพื้นที่หลุมขุดค้นหลักฐานเช่นนี้แสดงว่าพื้นที่บริเวณหลุมขุดค้นหมายเลข 7 นี้ ถูกใช้เป็นที่ฝังศพ และคงไม่มีการสร้างที่พำนักอาศัย ณ ทำเลนี้ของแหล่งโบราณคดี

ต่อมาระหว่างวันที่ 13-29 มีนาคม พ.ศ. 2546 ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้นำนักศึกษาวิชาเอกโบราณคดี มาทำการขุดค้นอีกครั้งทั้งเพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลทางวิชาการเพิ่มเติมและเพื่อฝึกการปฏิบัติงานภาคสนามให้นักศึกษา การขุดค้นครั้งนี้ ดำเนินการทั้งในหลุมขุดค้นเดิมที่ยังไม่แล้วเสร็จและหลุมขุดค้นใหม่ โดยหลุมขุดค้นเดิมที่ดำเนินการ ได้แก่ หลุมขุดค้นหมายเลข 2 หลุมขุดค้นหมายเลข 3 และหลุมขุดค้นหมายเลข 4 ซึ่งเป็นหลุมขุดค้นในเขตสุสานของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ส่วนหลุมขุดค้นที่ดำเนินการเพิ่มใหม่นั้น โครงการฯ ได้ตั้งชื่อเรียกว่าหลุมขุดค้นหมายเลข 8 และหลุมขุดค้นหมายเลข 9 เมื่อโครงการขุดค้นสิ้นสุดลงได้พบว่า พื้นที่หลุมขุดค้นหมายเลข 9 นั้น ไม่พบที่ฝังศพ พบเพียงชั้นทับถมของโบราณวัตถุไม่หนามากนัก โบราณวัตถุประเภทหลักที่พบได้แก่ เศษภาชนะดินเผา เศษกระดูกสัตว์และเปลือกหอย ซึ่งแสดงว่าพื้นที่บริเวณหลุมขุดค้นหมายเลข 9 นี้ น่าจะเป็นพื้นที่ที่ใช้เป็นย่านที่อยู่อาศัย แต่คงมีผู้คนอยู่ไม่มากนัก ส่วนหลุมขุดค้นหมายเลข 8 นั้น แม้จะไม่พบโครงกระดูกคน แต่เนื่องจากการขุดค้นยังไม่แล้วเสร็จ จึงยังไม่สามารถสรุปถึงลักษณะการใช้พื้นที่บริเวณหลุมขุดค้นนี้ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ได้อย่างมั่นใจ

เนื่องจากการศึกษาทางโบราณคดีที่บ้านโป่งมะนาวที่ผ่านมายังไม่เสร็จสมบูรณ์เพราะได้พบหลักฐานทางโบราณคดีประเภทโครงกระดูกคนจำนวนมาก โครงการวิจัยเรื่องแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี จึงดำเนิน

การศึกษาทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวต่อ ในระหว่างวันที่ 1-31 ตุลาคม พ.ศ. 2546 โดยดำเนินการขุดค้นต่อที่ผนังดินชั้นระหว่างหลุมขุดค้นหมายเลข 1 และ หมายเลข 4 ซึ่งได้พบที่ฝังศพเพิ่มเติม

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการศึกษาเรื่องโบราณคดีของบ้านโป่งมะนาวเท่าที่ผ่านมาจนถึงเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2546 ที่ผ่านมาแล้วนั้น ประกอบด้วยการออกปฏิบัติงานของโครงการศึกษาแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวรวม 5 ครั้ง และได้ดำเนินการขุดค้นแล้ว ในพื้นที่รวม 9 หลุมขุดค้น ซึ่งกระจายอยู่ ณ บริเวณต่างๆในพื้นที่แหล่งโบราณคดี ดังแสดงในผังบริเวณของแหล่งโบราณคดีต่อไปนี้

แผนผังแสดงลักษณะพื้นที่และตำแหน่งของหลุมขุดค้นหมายเลขต่างๆที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว

ผลของการขุดค้นในหลุมขุดค้นหมายเลข 5 ถึงหมายเลข 8 ซึ่งอยู่ทางครึ่งตะวันออกของแหล่งโบราณคดี แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ใกล้ริ้วด้านตะวันออกของวัดโป่งมะนาว น่าจะเป็นบริเวณย่านที่อยู่อาศัยของประชากรสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านโป่งมะนาว แต่ประชากรที่อยู่อาศัย ณ ทำเลนี้อาจไม่หนาแน่นมากนัก หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในหลุมขุดค้นหมายเลข 6 บ่งชี้ความเป็นไปได้ว่าชุมชนนี้อาจมีประเพณีปลงศพพิเศษที่ใช้กับทารกที่เสียชีวิต โดยนำศพบรรจุลงในภาชนะดินเผาขนาดใหญ่แล้วฝังไว้ในเขตที่อยู่อาศัย หรือฝังแยกออกจากเขตสุสานรวมของชุมชน

ส่วนในพื้นที่หลุมขุดค้นหมายเลข 1 และ 4 ซึ่งอยู่ทางครึ่งตะวันตกของแหล่งโบราณคดี และในหลุมขุดค้นหมายเลข 2 และ 3 ซึ่งอยู่ทางครึ่งตะวันออกของแหล่งโบราณคดีนั้น เป็นพื้นที่ที่คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ใช้สำหรับฝังศพประชากรในชุมชนเท่านั้น

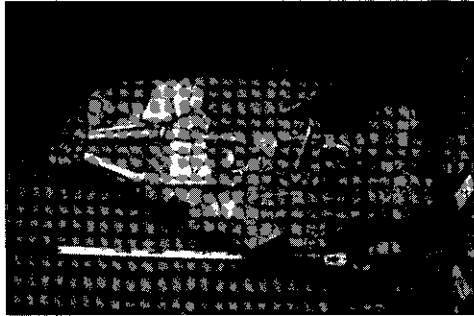
ความรู้เดิมเกี่ยวกับประเพณีการปลงศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านโป่งมะนาว

หลักฐานทางโบราณคดีประเภทหลักที่พบมากที่สุดที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวเท่าที่ทำมาแล้วจนถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2546 นั้น ได้แก่ที่ฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยได้พบที่ฝังศพตั้งแต่ในชั้นทับถมทางโบราณคดีระดับบนๆ ซึ่งลึกจากผิวดินปัจจุบันโดยเฉลี่ยประมาณ 40 เซนติเมตร ลงไปจนถึงระดับดินธรรมชาติดั้งเดิมซึ่งอยู่ลึกจากผิวดินเฉลี่ยประมาณ 2 เมตร

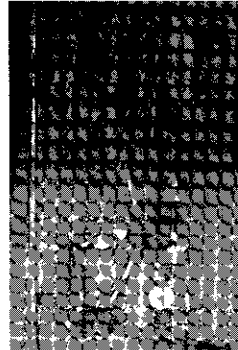
สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งที่ได้จากการขุดค้นครั้งก่อนๆ ในพื้นที่ตอนกลางๆของเนินแหล่งโบราณคดีนี้ก็คือ ได้พบว่าในระดับชั้นทับถมทางโบราณคดีตอนบนๆ ที่อยู่เหนือระดับชั้นที่ฝังศพนั้น ไม่พบร่องรอยการใช้พื้นที่บริเวณที่ขุดค้นเป็นเขตที่ตั้งบ้านเรือนทำนกออาศัยหรือเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมเกี่ยวข้องกับคารอยู่อาศัยสามัญในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่ได้พบเพียงเฉพาะร่องรอยของการใช้พื้นที่สำหรับฝังศพ และพบโครงกระดูกคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ทั้งที่สมบูรณ์ทั้งโครงและไม่สมบูรณ์แต่พบเพียงกระดูกบางชิ้น หลักฐานเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่หลุมขุดค้นในพื้นที่นี้ทุกหลุมล้วนอยู่ในเขตพื้นที่สุสานของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่าสุสานของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวนั้น มีขนาดใหญ่มาก อาจครอบคลุมพื้นที่ขนาดยาวมากกว่า 100 เมตรและอาจกว้าง ไม่น้อยกว่า 100 เมตร เช่นกัน

โครงกระดูกคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เท่าที่ขุดค้นพบแล้วในพื้นที่ที่เป็นสุสานกลางของแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวนั้นจัดเป็นโครงกระดูกคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคเหล็กซึ่งได้พบทั้งโครงกระดูกของเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งเพศหญิงและชาย

ประเพณีการฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคเหล็กที่บ้านโป่งมะนาว มีแบบแผนหลัก คือ ฝังศพในหลุมตื้นๆ โดยจัดวางศพให้อยู่ในท่านอนหงายเหยียดยาว ในการฝังศพหลายศพ มีการจงใจผูกภาชนะดินเผาหลายใบให้แตก จากนั้นนำเศษจากภาชนะดินเผาที่ถูกทุบแตกมาปูรองบริเวณที่จะฝังศพ ก่อนวางศพทับลงไป แล้วจึงนำดินมากลบทับศพให้มีลักษณะเป็นพูนดินเหนือศพ บางครั้งยังมีการใช้ก้อนหินทับบนพูนดินเหนือศพหรือวางรอบพูนดินเหนือศพด้วย

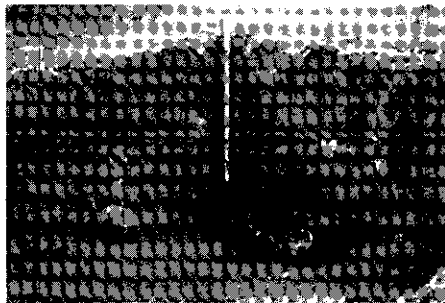

ที่ฝั่งศพหมายเลข 12 ในหลุมขุดค้นหมายเลข 1
ประกอบด้วยโครงกระดูกเด็ก มีภาชนะดินเผาที่ถูกงัดใจพบให้แตกปรองอยู่ข้างใต้

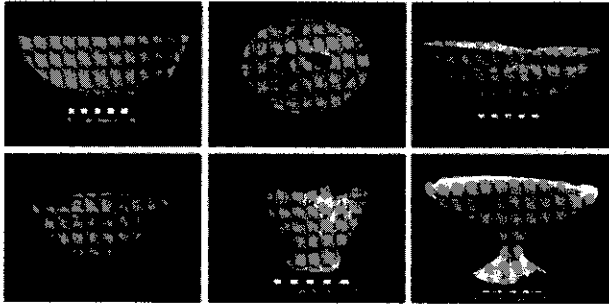
โครงกระดูกหมายเลข 16 ในหลุมขุดค้นหมายเลข 1(ชาย) และ โครงกระดูกหมายเลข 3 ในหลุมขุดค้น
หมายเลข 2(ขวา)

ของแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว มีภาชนะดินเผาที่ถูกงัดใจพบให้แตกหลายใบ วางรองใต้ศพ

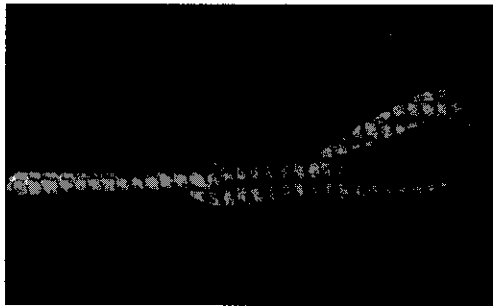

ร่องรอยพูนดินเหนือศพ ที่พบเหนือที่ฝั่งศพหมายเลข 1 ของหลุมขุดค้นหมายเลข 2
ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว

โครงกระดูกแต่ละโครงมีสิ่งของเครื่องใช้ถูกฝังเป็นเครื่องเซ่นอุทิศให้กับผู้ตายด้วย เครื่องใช้ประเภทหลักที่ถูกฝังไว้กับทุกศพได้แก่ภาชนะดินเผา ส่วนสิ่งของที่พบฝังอยู่กับเฉพาะบางศพได้แก่เครื่องมือหรืออาวุธทำด้วยเหล็กซึ่งบางครั้งถูกจงใจทำให้งอหรือบิดเบี้ยวไป

ตัวอย่างภาชนะดินเผาแบบต่างๆที่พบถูกฝังร่วมกับศพคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านโป่งมะนาว

ใบหอกทำด้วยโลหะ 2 ชนิด พบในที่ฝังศพหมายเลข 7 หลุมขุดค้นหมายเลข 4 แหล่งโบราณคดี บ้านโป่งมะนาวส่วนคมหอกที่ทำด้วยเหล็กถูกจงใจทำให้เสีย โดยตีให้งอมีลักษณะเป็นวงโค้งก่อนฝัง เป็นสิ่งของอุทิศให้กับศพ

การทុบภาชนะดินเผาที่สมบูรณ์ให้แตก และ การจงใจทำให้เครื่องมือเหล็กงอหรือบิดเบี้ยวนั้น สันนิษฐานได้ว่าคงเป็นเพราะคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์มีความเชื่อว่าเป็นวิธีการที่ทำให้สิ่งของเหล่านั้นตายลง สำหรับฝังอุทิศลงไปให้กับผู้ตาย เมื่อผู้ตายไปเกิดใหม่ก็จะมีสิ่งของเครื่องใช้เหล่านั้นไปใช้ด้วย

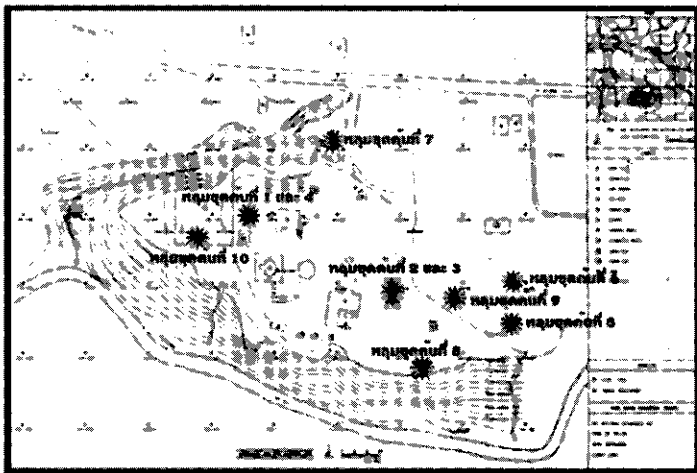
ในบางศพยังพบเครื่องประดับทำจากวัสดุชนิดต่างๆอาทิเช่น ลูกปัดทำจากแก้ว ต่างหูทำจากแก้ว ต่างหูทำจากหินอ่อนสีขาว แหวนทำจากสำริด กำไลและสร้อยข้อมือทำจากสำริด กำไลข้อมือทำจากงาช้าง กำไลข้อมือทำจากเปลือกหอยทะเล และเครื่องประดับ

หน้าอกลักษณะเป็นแผ่นกลมแบนทำจากกระดูกส่วนหน้าอกของเต่า นอกจากนี้ มีโครงกระดูกหลายโครงที่มีกระดูกปลายขาของหมูวางอยู่เป็นเครื่องเช่นด้วย

ข้อมูลใหม่เรื่องประเพณีการปลงศพของวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว

การขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านโป่งมะนาวครั้งล่าสุดได้ดำเนินการเมื่อระหว่างวันที่ 20 เมษายน ถึง 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2547 ที่เพิ่งผ่านมานี้ โดยดำเนินการในหลุมขุดค้นขนาดกว้าง 2 เมตร ยาว 2 เมตร ซึ่งโครงการวิจัยแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวได้ตั้งชื่อเรียกว่า หลุมขุดค้นหมายเลข 10

หลุมขุดค้นหมายเลข 10 นี้ อยู่ที่บริเวณพื้นที่ใกล้ขอบด้านตะวันตกของแหล่งโบราณคดี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้จุดที่ลำห้วยธรรมชาติ 2 สาย ที่ไหลผ่านขอบด้านเหนือและด้านใต้ของแหล่งโบราณคดีมาบรรจบกัน โครงการขุดค้นได้เลือกศึกษาพื้นที่นี้เนื่องจากเห็นว่าเป็นทำเลที่อยู่ใกล้ลำน้ำ น่าจะเหมาะต่อการตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย จึงเลือกขุดค้นพื้นที่ส่วนนี้ของแหล่งโบราณคดีโดยมีวัตถุประสงค์หลักคือเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการดำรงชีวิตประจำวันของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านโป่งมะนาว

แผนผังแสดงตำแหน่งของหลุมขุดค้นทั้ง 10 หลุม ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว โดยหลุมขุดค้นหมายเลข 10 อยู่ใกล้ขอบด้านตะวันตกของแหล่งโบราณคดี

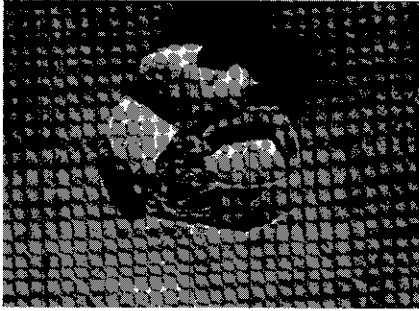
ในหลุมชุดคันนี้ ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีทับถมกันเป็นชั้นหนาไม่น้อยกว่า 1 เมตร หลักฐานทางโบราณคดีประเภทที่พบมากในชั้นทับถมได้แก่ เศษภาชนะดินเผาที่แตกหักมาจากภาชนะหลากหลายรูปแบบและหลากหลายขนาด นอกจากนี้ยังได้พบเศษกระดูกสัตว์หลายชนิดและเปลือกหอยหลายประเภทเป็นจำนวนมากพอสมควร โบราณวัตถุเหล่านี้จัดเป็นสิ่งเหลือทิ้งจากกิจกรรมการอยู่อาศัยสามัญ จึงเป็นสิ่งบ่งชี้ว่าพื้นที่บริเวณที่ขุดค้นครั้งนี้ น่าจะเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการดำรงชีวิตสามัญประจำวันเป็นหลัก มีใช้พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมหัตถกรรมพิเศษโดยเฉพาะ และมีใช้พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมตามศาสนาความเชื่อโดยเฉพาะ

การขุดค้นพบชั้นทับถมทางโบราณคดีที่แสดงถึงการใช้พื้นที่ใกล้จุดที่ลำห้วยธรรมชาติ 2 สายมาบรรจบกันเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมการอยู่อาศัยสามัญ ทำให้สามารถสรุปเบื้องต้นในขณะนี้ว่า บ้านเรือนของของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคเหล็กที่บ้านโป่งมะนาวนั้น คงจะกระจายอยู่ในบริเวณใกล้ลำห้วย หรือกระจายไปตามแนวริมฝั่งของลำห้วย ในขณะที่พื้นที่ตอนกลางของแหล่งนั้นถูกจัดไว้เป็นสุสานรวมของประชากรทั้งชุมชน

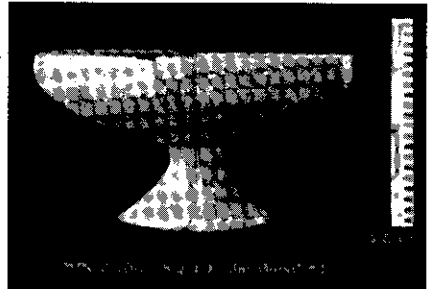
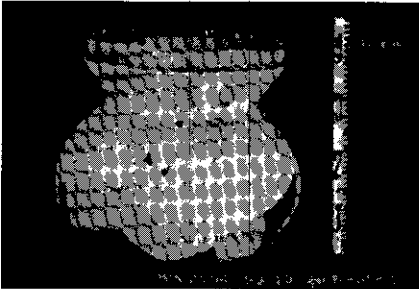
อย่างไรก็ตาม การขุดค้นในหลุมชุดคันหมายเลข 10 นี้ ได้พบภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ ก้นภาชนะกลม ผิวด้านนอกตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ มีศพทารกขนาดเล็กลงมาบรรจุอยู่ในภาชนะ และมีภาชนะดินเผาทรงพานวางปิดทับที่ปากภาชนะดินเผาใบใหญ่

ภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ที่มีศพทารกรบรรจุอยู่ในและมีภาชนะดินเผาทรงพานวางทับเป็นฝาปิดนั้น ได้พบรวม 2 ใบ ที่ตำแหน่งและระดับชั้นทับถมทางโบราณคดีที่ลึกต่างกัน แต่อยู่ในหลุมชุดคันเดียวกัน ภาชนะดินเผาที่มีศพทารกรบรรจุอยู่นี้ เหมือนกับที่เคยพบมาก่อนหน้านี้ในการขุดค้นหลุมชุดคันหมายเลข 6 ซึ่งอยู่ห่างจากหลุมชุดคันหมายเลข 10 ไปทางตะวันออกประมาณ 200 เมตร และจัดเป็นหลักฐานแสดงถึงประเพณีการปลงศพที่แตกต่างไปจากประเพณีการปลงศพที่โครงการวิจัยแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวเคยพบมาก่อนหน้านี้ในการขุดค้นหลุมชุดคันต่างๆที่อยู่ในบริเวณตอนกลางของแหล่งซึ่งพบว่าเป็นเขตพื้นที่สุสานหลักของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์แห่งนี้

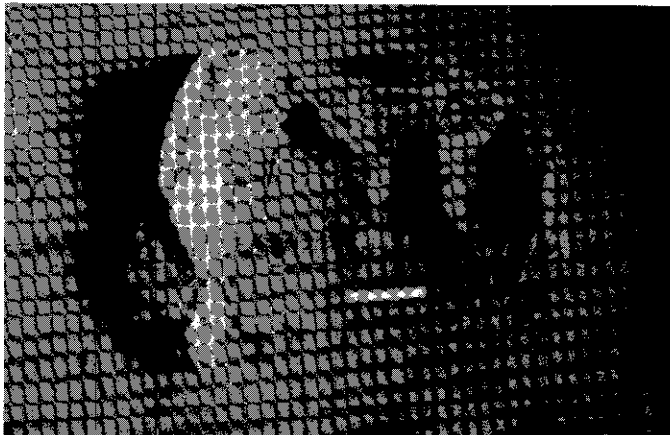
การศึกษาขนาดของกระดูกแขนและขาของเด็กทารกที่พบในภาชนะดินเผาทั้ง 2 ใบดังกล่าวข้างต้นนั้นพบว่า มีขนาดเล็กกว่าขนาดของกระดูกเด็กที่มีอายุช่วงแรกเกิดถึง 5 เดือน จึงน่าจะเป็นไปได้อย่างยิ่งว่า โครงกระดูกเด็กสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่พบบรรจุอยู่ในภาชนะดินเผาเหล่านี้ เป็นโครงกระดูกของทารกที่เสียชีวิตเมื่อแรกคลอดและน่าจะเป็นทารกที่เสียชีวิตเพราะคลอดก่อนกำหนด

ภาชนะบรรจุศัพทกรไพบที่ 1 และรายละเอียดของโครงกระดูกทกรกในภาชนะดินเผา
พบในหลุมขุดค้นหมายเลข 10 ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว

ครึ่งบนของภาชนะดินเผาหลายเชือกทาบที่ใช้บรรจุศัพทกรก(ข้าว) และภาชนะดินเผาทรงพาน(ขวา)
ที่ใช้วางทับเป็นฝาปิดภาชนะบรรจุศัพทกรก ของภาชนะบรรจุศัพทกรกไพบที่ 1

ภาชนะบรรจุศัพทกรกไพบที่ 2 พบในหลุมขุดค้นหมายเลข 10 ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว

เมื่อนำข้อมูลการพบภาชนะบรรจุศพทารกที่พบใหม่ในการขุดค้นครั้งล่าสุดในหลุมขุดค้นหมายเลข 10 นี้ รวมเข้ากับข้อมูลเดิมที่เคยพบภาชนะดินเผาบรรจุศพทารกในหลุมขุดค้นหมายเลข 6 ของแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ซึ่งอยู่ห่างจากหลุมขุดค้นหมายเลข 10 ไปทางตะวันออกประมาณ 200 เมตร ทำให้สามารถสรุปความรู้เรื่องประเพณีการปลงศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวเพิ่มขึ้นจากความรู้เดิมที่มีก่อนหน้า โดยสามารถสรุปได้ว่า ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคเหล็กที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวมีประเพณีการปลงศพ 2 แบบ

การปลงศพแบบแรกเป็นประเพณีการฝังศพแบบปรกติที่ใช้กับคนที่เคยมีชีวิตอยู่ช่วงหนึ่งแล้วจึงได้เสียชีวิตลง กรณีเช่นนี้จะปลงศพด้วยการฝังศพในพื้นที่สุสานรวมของชุมชน และฝังศพโดยจัดให้ศพอยู่ในท่านอนหงายเหยียดยาว

ส่วนการปลงศพแบบที่ 2 เป็นการปลงศพแบบพิเศษที่ใช้สำหรับปฏิบัติกับศพทารกที่เสียชีวิตเมื่อคลอด โดยจะนำศพทารกบรรจุลงในภาชนะดินเผาใบใหญ่ อาจจัดวางศพให้อยู่ในท่านั่ง จากนั้นใช้ภาชนะดินเผาทรงพานวางทับเป็นฝาปิดที่ปากภาชนะดินเผาใบใหญ่ โดยให้ส่วนฐานของพานอยู่ในภาชนะใบใหญ่ แล้วนำภาชนะดินเผาบรรจุศพทารกนี้ฝังไว้ในเขตที่อยู่อาศัย ทั้งนี้ มีความเป็นไปได้ว่าอาจฝังไว้ใต้บ้านที่อยู่อาศัย ไม่นำไปฝังในสุสานรวมของชุมชน ซึ่งในเขตสุสานรวมของชุมชนนั้น ได้พบว่ามีการปลงศพโดยฝังให้ศพอยู่ในท่านอนหงายเหยียดยาวเท่านั้น

ภาชนะบรรจุศพทารก พบในหลุมขุดค้นหมายเลข 6 ที่บ้านโป่งมะนาว ตำแหน่งที่ลูกครีชีวรี่

คือกระดูกส่วนต่าง ๆ ของทารก

เป็นที่น่าสนใจว่า ประเพณีการฝังศพเด็กทารกที่เสียชีวิตเมื่อแรกคลอดโดยนำศพบรรจุลงในภาชนะดินเผาแล้วฝังในเขตที่อยู่อาศัยหรือใต้ถุนบ้านนั้น เป็นสิ่งที่ยังเคยมีการปฏิบัติในชนบทของประเทศไทยจนกระทั่งเมื่อ ราว 50-60 ปีมาแล้วนี้เอง นอกจากนั้น ยังอาจกล่าวได้ว่า เป็นการทำพิธีกรรมที่ใกล้เคียงกับความเชื่อเรื่องการนำรกของเด็กแรกคลอดบรรจุลงในภาชนะดินเผาแล้วฝังไว้ใต้ถุนบ้านของคนไทยในสมัยที่ผ่านมาไม่นานนี้ อีกด้วย

หลักฐานที่แสดงถึงประเพณีการปลงศพทารกที่เสียชีวิตเมื่อแรกคลอดของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อกว่า 2,000 ปีมาแล้ว ที่พบในการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวครั้งล่าสุดนี้ อาจจัดได้ว่า เป็นหลักฐานอีกชั้นหนึ่ง ที่แสดงถึงความสืบเนื่องของวัฒนธรรมบางประการที่ปรากฏขึ้นในประเทศไทยมาตั้งแต่เมื่อกว่าพันปีมาแล้ว และคงมีการปฏิบัติอยู่ต่อมาเป็นเวลานาน อย่างน้อยก็ปฏิบัติมาจนถึงสมัยอดีตเมื่อไม่กี่สิบปีมานี้เอง